

Prvky 4. A skupiny

Prvky 4. A skupiny

- Elektronová konfigurace ns^2np^2
- Rostoucí $Z \rightarrow$ rostoucí kovový charakter

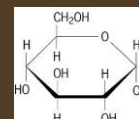
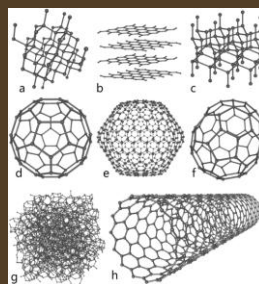
C   nekov
Si, Ge   polokovy
Sn, Pb   kovy

carbon	6
C	12,011
silicon	14
Si	28,086
germanium	32
Ge	72,61
tin	50
Sn	118,71
lead	82
Pb	207,2
unseptadium	114
Uuq	288

Prvky 4. A skupiny

- C max. čtyřvázný, ostatní až šestivázné (SiF_6)^{-II}
- Pouze C vytváří řetězce atomů

UHLÍK

UHLÍK

- Biogenní prvek** – základní stavební prvek všech organismů
- Fosilní paliva**
- Horniny
- Plasty, léčiva ...
- Redukční činidlo** – získávání kovů ad.

UHLÍK - výskyt

Elementární

- grafit
- diamant

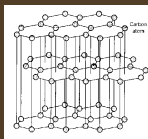
Ve sloučeninách

- uhlíčitany
- CO_2
- uhlovodíky

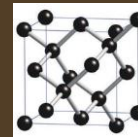
UHLÍK – grafit

- Delokalizovaný π systém – volný pohyb e^- → dobře vodi
- Van der Waalsovy síly
- Žárovzdorné materiály, **elektrody** (výroba Al), tužky, mazadla
- Výroba z koksu a křemene

UHLÍK - diamant

- Nejtvrdší látka (stupeň 10 Mohsovy stupnice), **největší známá tepelná vodivost**
- **Brusné a vrtné nástroje**, šperkařství
- Afrika, Rusko
- 2x nalezen v ČR (?)

UHLÍK – fullereny, grafen

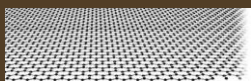
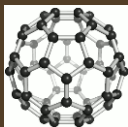
- Nobelovy ceny 1996, 2010

Fullereny

- fullerit, nanotrubičky
- supravodivost
- lékařství, doprava

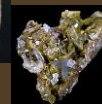
Grafen

- displeje, fotovoltaické články, tranzistory

UHLÍK – uhličitany

- **Kalcit** CaCO_3
- **Magnezit** MgCO_3
- **Dolomit** $\text{CaCO}_3 \cdot \text{MgCO}_3$
- **Potaš** K_2CO_3 (mýdla, pigmenty, sklo)
- **Siderit** FeCO_3 (ocelek, ruda železa)

UHLÍK - oxidy

CO

- výroba z kyseliny mravenčí
- **jedovatý** - vazba na hemoglobin

CO₂

- **fotosyntéza**
- suchý led
- **sněhové hasící přístroje**
- skleníkový efekt

UHLÍK – další sloučeniny

Močovina $\text{CO}(\text{NH}_2)_2$

- výroba plastů a pryskyřic, hnojiva

Fosgen COCl_2

- dnes výroba pomocí aktivního uhlí

Uhlovodíky

CCl₄

- rozpouštědlo
- kdysi hasící přístroje

UHLÍK – další sloučeniny

Freony

- např. CFCl_3

Kyanovodík HCN

- jedovatý – ochrnutí dýchacího centra nervové soustavy (růžová pokožka)

$(\text{CN})^-$

- komplexní sloučeniny

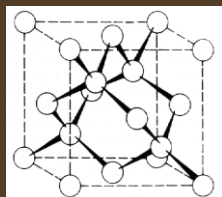
KŘEMÍK

- 2. nejrozšířenější prvek v zemské kůře
- V přírodě pouze kyslíkaté sloučeniny
- V horninách
- Biogenní
- **Polokov** – s rostoucí teplotou klesá měrný odpor

KŘEMÍK

- Nevytváří příliš řetězce
- **Pevná vazba s O**
- Struktura podobná diamantu
- **Odolný vůči působení O_2 a vody** (vrstvička SiO_2)
- Není příliš reaktivní

KŘEMÍK - výroba

- Redukce křemene koksem nebo CaC_2
- **Zonální tavba**
- Czochralského proces (vznik krystalu až 40x200cm)
- Ferrosilicium (velmi tvrdé)

KŘEMÍK - sloučeniny

SiO_2

- Polymerní
- Písek
- Ametyst, růženín, záhněda, citrín, křišťál

Křemičité kyseliny - stabilní soli

Silany (např. SiH_4)

Silikony (polysiloxany)

Karborundum SiC

KŘEMÍK - sklo

- Už 3000 př. n. l. (Egypt)
- U nás od 11. stol.
- **Sklářský kmen**
  - 50% písek
  - 16% Na_2CO_3
  - 12% CaCO_3
  - 1% odpadní sklo

KŘEMÍK - sklo

- Křemenné sklo, flintové sklo (Pb), borosilikátové sklo, vodní sklo
- Nekrystalická látka – podchlazená kapalina
- Stavební sklo - kalené

KŘEMÍK - cement

- Už 3. – 2. stol. př. n. l (Řím)
- Panteon, Karlův most
- **Vzdušná x hydraulická pojiva** (hydraulická – stálá za pús. vody, lepší mech. vlastnosti, náročnější výroba)
- **Výroba z vápence, slínů, písku, žel. rudy/kazivce**
- Alit, belit, brownmillerit, celit
- Obsahuje šestimocný Cr (jedovatý – přidání red. čin. – trojmocný Cr už nevedí)

hydratovaný křemičitan vápenatý	$\text{Ca}_2\text{SiO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$
hydratovaný křemičitan vápenatý	$\text{Ca}_2\text{SiO}_4 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$
hydratovaný křemičitan vápenatý	$2\text{Ca}_3\text{Si}_2\text{O}_7 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$
hydroxid křemičitan vápenatý	$\text{Ca}_4\text{Si}_8\text{O}_{22}(\text{OH})_2$
hydratovaný hlinitan-křemičitan vápenatý	$\text{Ca}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{14} \cdot 3.5\text{H}_2\text{O}$
hydratovaný hlinitan-křemičitan vápenatý	$\text{Ca}_2(\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_7)_2 \cdot 30\text{H}_2\text{O}$
hydroxid hlinitan-křemičitan vápenatý	$\text{Ca}_3\text{Al}_2(\text{SiO}_4)_3(\text{OH})_3$
hydratovaný hlinitan vápenatý	$\text{Ca}_2\text{Al}_2\text{O}_6 \cdot x\text{H}_2\text{O}$
hydratovaný hlinitan vápenatý	$\text{Ca}_2\text{Al}_2\text{O}_6 \cdot \text{H}_2\text{O}$
hydratovaný hlinitan vápenatý	$\text{Ca}_2\text{Al}_2\text{O}_6 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$
hydratovaný hydroxid hlinitan vápenatý	$\text{Ca}_2\text{Al}(\text{OH}) \cdot 3\text{H}_2\text{O}$
hydratovaný hydroxid hlinitan vápenatý	$\text{Ca}_2\text{Al}(\text{OH}) \cdot 6.5\text{H}_2\text{O}$

Hydratované křemičitan a hlinitan zjištěné při analýze materiálu Karlova mostu

KŘEMÍK - využití

- **Polovodič** – diody, tranzistory, fotovoltaické články
- **Výroba skla**
- **Stavební materiály** (cihly, beton, malta)
- **Keramika, porcelán, kamenina**

KŘEMÍK - rozsvivky

- Jižně položené zásoby ropy
- Schránka – frustula
- 20-25% roční primární produkce Země
- Nanotechnologie – nádobky, detektory plynů, baterie

KŘEMÍKATÉ analogie uhlovodíků?

- Si tvoří dvojnou ani trojnou vazbu
- Síla vazby Si-Si poloviční oproti C-C

↓
molekuly nestabilní

↓
nemůže vzniknout tolik různých sloučenin

GERMANIUM

- Pevné – polokov
- Kapalně – kov
- Výroba z popílku zinečnatých rud
- Zonální tavení
- Polovodič
- **Optika, radarová a laserová technika**
- Katalyzátor při výrobě polymerů

CÍN

- Cínovec (**kassiterit**)
 SnO_2
- Výroba redukcí uhlím
- Šedý cín (α), bílý cín (β), křehký cín (γ)
- **Cínový mor** (přeměna β cínu na práškovitý α cín při teplotách pod $13,2^\circ\text{C}$ – problém s uchováváním hist. předmětů)
- **Odolný**

CÍN - využití

- Bronz
- **Bílý plech** (není toxický – potahování konzerv, trubek, mlýnků...)
- Ložiskové kovy
- Klempířské pájky, liteřina
- Smalt (SnO_2)

OLOVO

- Vodovody, kanalizace
- **Galenit PbS** , flotace
 $2\text{PbS} + 3\text{O}_2 \rightarrow 2\text{PbO} + \text{SO}_2$
 $\text{PbO} + \text{C} \rightarrow \text{Pb} + \text{CO}$
- **Nízká T tání, odolný vůči korozi**
- Kontaminace ŽP
- RoHS (směrnice omezující používání Pb a dalších tox. kovů)
- Zánik římské říše

OLOVO - využití

- Pigmenty PbCrO_4 (chromová žlut) $2\text{PbO} + \text{PbO}_2$ (červený suřík)
- Uchovávání H_2SO_4
- **Pohlcuje RTG**
- **Elektrické akumulátory** (až polovina svět. produkce Pb)
- Okenní tabule, skla, **pájky, stěpivo, pyrotechnika**

LITERATURA

- MAREČEK, Aleš; HONZA, Jaroslav. *Chemie 1, díl : pro čtyřletá gymnázia*. 3. opr. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2005. 240 s.
- SODOMKA, Jaromír. *Fullereny – struktura, vlastnosti a perspektivy použití v dopravě* [online]. České vysoké učení technické v Praze, Fakulta dopravní, 2002. [cit. 2009-05-26].
- <http://pardubice.ic.cz/uhlik.htm>
- cs.wikipedia.org
- <http://www.stavebnictvi3000.cz/clanky/stavebni-sklo/>
- <http://www.osel.cz/index.php?clanek=2578> (Nature 446: 172, Wikipedia)
- <http://www.sinicearasy.cz/pokr/chromo>
- http://www.irz.cz/repository/látky/olovo_a_jeho_slouceniny.pdf
- <http://www.extrakrasa.cz/kosmetika/5-mytu-o-nezdravych-ucincich-kosmetiky/>
- Příkrýl R., Novotná M., Weishauptová Z., Štastná A., Materiály původního zdiva Karlova mostu a jejich skladba, Průzkumy památek XVI, 1/2009, **dostupné online**.
- http://geologie.vsb.cz/loziska/suroviny/anorganicka_pojiva.html#hydvaпно